

Вам Бог помагає». (Виступ Президента України на церемонії вручення Національної премії України ім. Тараса Шевченка (09.03.2017) <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-na-ceremoniyi-vruchennya-nacionalnoyi-prem-40306>).

Функцію вираження наказовості виконують також конструкції закликів, яким імператив у публіцистичних текстах надає відтінок співучасті автора і читача. Напр.: *«Пам'ятаймо ціну свободи.»* (заголовок) (*«Журналіст України»*, №3 (394), 2015); *«Вибудуймо повноцінне суспільство, забезпечуймо економічну свободу, вироцуймо раціонального homo eсоpotіcis, створюймо умови для його реалізації та самоусвідомлення, а потім уже досліджуймо, що вийшло. А тим часом навчимося відрізнати брехню від недосконалості вимірювань. Ну й взагалі від недосконалості світу.»* (*«Український тиждень»*, № 45 (417) 13-19.11.2015, с. 19).

Заклики можуть нести додаткове смислове навантаження, переходити в примус – загроза, залякування, вольовий натиск тощо (*«Забірайтеся звідси негайно, негідники. Ви після бою втечете, а ми без даху над головою позамикаємося.»* (с.31, *«Журналіст України»*, №3 (394), 2015).

Отже, імперативні висловлення в мові публіцистичних текстів початку ХХІ ст. є потужним засобом впливу та маніпуляції на читача. Імператив допомагає автору публіцистичних текстів розставити правильні акценти, привернути увагу та змусити зосередитися над прочитаним, зробити певні висновки.

Література

1. Мелехова Л. А. Коннотация императива: автореф. дисс. кандидата філол. наук: 10.02.01 – «Русский язык» / Л. А. Мелехова. – Москва, 2012. – С. 11–15.
2. Михайлова Т. В. Оценочная семантика императивных высказываний в русских текстах постаршей семантики XVI в. / Т.В. Михайлова// Вестник Бурятского государственного университета. – 2014. – Вып. 10, Ч. 1 : Филология. – С. 105–110.
3. Сучасна українська літературна мова. Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 3-тє вид., допов. – К. : Вища шк., 2002. – С. 373–375.
4. Шатілова О. С. Способи мовленнєвого впливу в аспекті реалізації текстових категорій// О. С. Шатілова.– Вісник ДонНУ.– Серія Б. Гуманітарні науки., 1–2.– С. 316–318.
5. Шептуха О. Односкладні особові речення в публіцистичному стилі української мови // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Вип. 15. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – С. 331–333.

УДК 821.161.2 – 2.09 Гуцало

ГРАДУАЛЬНА СИНОНІМІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ОБРАЗНО-ВИРАЖАЛЬНИЙ ЗАСІБ МОВОТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

О. Г. Важеніна

Багатство виражальних засобів мови є одним із переконливих свідчень рівня розвитку мови та її довершеності. Воно виявляється у стилістичній складності, у наявності широкої палітри синонімів, та в інших способах і засобах зображення. Мова художньої літератури, з погляду лінгвістики, є передовсім системою мовних виражальних засобів. Фразеологізми є суттєвим компонентом цієї системи, оскільки

можливості формування експресивно-емоційно-оцінних конотацій у сфері фразеології набагато ширші, ніж у сфері лексикології. Образність їх семантичної структури, узагальнений та переносний характер їх значення, експресивно-стилістичне наповнення обумовлюють широке використання фразеологічних одиниць у художніх текстах як яскравого та лаконічного засобу вираження мовлення. Семантична гнучкість, неконкретизована адресованість, об'єктно-темпоральна змістова відносність фразеологізму роблять його дуже вдячним матеріалом для естетично спрямованої мовотворчості.

З-поміж українських письменників, мовотворчість яких відзначається самобутністю неповторністю та оригінальністю, виділяється Євген Гуцало. Він зумів зробити фразеологію наріжним каменем свого химерного доробку.

Мова химерних творів Євгена Гуцала відзначається особливим багатством фразеологічної синоніміки. За спостереженнями В.М. Русанівського, синонімічне багатство – неодмінна ознака кожного химерного твору. «Перше, що впадає в очі, - це нагромадження синонімів. Іноді їх так густо, що аж ряхтить перед очима» [6; с. 4].

Про великий обсяг синонімічних ресурсів химерних творів Євгена Гуцала свідчать підрахунки дослідниці фразеологічної синонімії О.М. Коломієць. У п'ятитомному виданні творів Є. П. Гуцала нею вибрано 5000 фразеологізмів, з яких 4000 (тобто 80 %) фразеологізмів вступають у синонімічні зв'язки, утворюючи 244 ряди фразеологічних синонімів. Це вагомі показники багатства мови художньої прози Є. П. Гуцала. Особливо помітна частота вживання фразеологізмів у химерних романах Є. П. Гуцала: «Позичений чоловік» – 1200 фразеологізмів на 313 сторінок; «Приватне життя феномена» – 1170 фразеологізмів на 388 сторінок; «Парад планет» – 670 фразеологізмів на 289 сторінок. [3; с. 227].

Суцільне обстеження фразеології химерної трилогії Є. Гуцала дало можливість помітити цілі синонімічні ряди, які включають в себе по два, три, чотири і навіть п'ять фразеологізмів. Найчисленніші синонімічні ряди, у яких повтор синонімічних фразеологічних одиниць здійснюється тричі. На нашу думку, це своєрідне відлуння фольклорної традиції, яка лежить в основі мовної стихії химерної прози: *Важко, немов на ладан дишу, наче на тонку пряду, наче наставився вовкові в зуби* [П.ж.ф., с. 503]. «...– сказала Дармограїха й раків не стала пекти від сорому, й вуха її не зів'яли від стиду, й крізь землю не провалилась» [П.ч. с. 217]. «А вже хтось другий, ненависник добра та волі, напустить такого туману, утне такого мелуна, так перебере міри, що й справді біле здається чорним, а чорне вважається білим» [П.ч.ф., с. 328]. Таке синонімічне нанизування фразеологізмів автор використовує з метою уточнення значення фразеологізму, яке актуалізується контекстним оточенням. Кожний наступний фразеологізм не просто уточнює, деталізує, конкретизує значення (контекстуальний смисл) попереднього, а виражає кількісну експресію, нагнітаючи загальне коннотативне поле ряду. Внаслідок цього розвивається градація за ступенем інтенсивності дії. Під поняттям градації розуміємо розташування фразеологізмів у міру наростання чи спаду їх семантичних чи емоційно-експресивних значень.

Градаційні відношення, що розвиваються у середині синонімічного ряду, породжують особливий тип синонімії – градуальну синонімію. Градуальна синонімія можлива лише в синонімічному ряду, конституенти якого характеризуються смисловою градацією, ступінчастим поступовим нарощенням смислових відтінків: «Від страху дзитарі мені у скронях б'ють, серце тенькає, душа в п'яти сховалась, жижики дрижать – такого ляку нагнав на мене той погляд із душі» [П.ч., с. 265]. «Щось і мене повело-покрутило так, щоб я не прямо сказав ..., а висловився через пень-колоду, через дорогу навприсяжки, з допомогою семи мишків гречаної вовни, та й ті неповні» [П.ч., с. 175]. «Мартоха так уміла забити памороки, такого туману язиком напускала, що домагалася свого» [П.ч., с. 98].

У Гуцала часто синонімічний ряд може розростатися до меж, коли його члени біля ядра і на периферії мають лише умовно близьке значення.

Синонімічний ряд інтегрують узуальні та okazіональні фразеологічні одиниці, що народжуються індивідуальною творчістю автора: *«І душа моя злякавшись / от би зараз дав драла, дав дмухача / стала маленькою, зіщулилась, згорбатіла»* [П.ч.,с. 14]. У градуальний синонімічний ряд включається okazіональний фразеологізм *дати дмухача*, який не набув визнання, загальнонаціональної апробації і тому не фіксується словником.

Okazіоналізми найчастіше виникають у процесі індивідуальної мовотворчої практики, в процесі художньо-естетичного новаторства: *«Та вона /Одарка/ без ножа заріже, без солі посолить, без вогню засмажить і без ложки з'їсть, а що ж тоді залишиться моїй рідній жінці Мартосі?»* [П.ч., с. 244].

Стаючи семантично і стилістично маркованими, okazіоналізми часто стають фіналом вираження ступеня градації якості характеристики особи чи стану особи, предмета чи дії: *«Кричала Мартоха, наче хотіла криком дуба зрубати або ж своїм криком огонь погасити. Ну й давала хльосту, ну й давала прочухана, ну й наганяла розуму до голови!»* [П.ч.,с. 72]. *«Ну й жіноцтво, ну й химородство! Хоч їх обох до однієї гіляки підчепи – одна другу не переважить ні в чемності, ні в хитрощах, ні в лукавстві. Одним миром мазані, обоє рябоє, одного плоту коли»* [П.ч., с. 47]. У першому прикладі градуальна сема ступінь міри інтенсивності у вираженні глуму, крику, імпульсу динамізму. У другому прикладі кількісна градація у вираженні якісної однозначності.

Вище розглядалася градація як така, що охоплювала три і більше ФО. Однак у художньому мовленні Є. Гуцала виявлено ФО, що функціонують бінарно. Семантичний повтор елементів мовлення певною мірою теж інтенсифікує смислові відтінки, посилює експресію висловлення загалом. У бінарному функціонуванні фразеологізм не тільки актуалізує смисл першого, але одночасно уточнює, конкретизує його. У результаті такого комбінування автором подається сконцентрована, гіпертрофована характеристика героїв: *«Бо Мартоха моя душею хворіла та світом нудила, коли хтось у неї у боргу не був!»* [П.ч., с. 15]; *«Ну, думаю, Дармограїха й справді лисом підшита, а псом підбита, вміє підлестити, словом як листом стеле – заслухаєшся!»* [П.ч., с.67]; *«Корівка славна – це ж від людей повага та шана, щоб не казали, що в тебе, Хомонько, і за вухом не свербить, що ти і у вус не дмеши»* [П.ч., с. 20].

Є. Гуцало часто вдається до нанизування синонімічних конструкцій, зокрема порівнянь: *«Я зі своєю славою не носився ні як чорт з писаною торбою, ні як кіт із оселедцем; Отже, наліг я на вила, мов циган на ковадло, руки мої вхопилися за держак, як чорти за грішину душу; став я поводитися так, як отой, що хотів минути пень, а наїхав на колоду, а чи отой, що шукає коня, а кінь його виглядає, або ж як отой, що по хаті ходить, а дверей не знаходить»*.

Таким чином, для фразеологічної синонімії химерної прози Євгена Гуцала характерне градуальне розташування фразеологічних одиниць. Такі відношення всередині синонімічного ряду розвивають особливий тип синонімії – градуальну синонімію. При такому нанизуванні тонше відчувається відтінок значення кожної одиниці синонімічного ряду, посилюється експресія висловлення в цілому.

Література

1. Давиденко Л. Б. «Ні врізати, ні доточити» (традиційні фразеологізми в романі Є.Гуцала «Позичений чоловік») / Л. Б. Давиденко // Культура слова. – К., 1992. – Вип. 42. – С. 54–58.– Бібліогр.: с.58.
2. Давиденко Л. Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць: Автореферат ... канд. філол. наук. – К., 1992.
3. Колоїз Жанна. Задля художньої виразності / Жанна Колоїз // Урок української. – 2003. – № 1. – С. 28–29.– Бібліогр.: с.29.

4. Коломієць О. М. Фразеологічні синоніми в системі образно-зображувальних засобів мови Є. П. Гуцала // Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах. – Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (26 – 28 березня 2003 р.). – Дніпропетровськ: Економіка, 2003. – С. 227–228. – Бібліогр.: с.228.

5. Поповський А. М. Фразеологічні одиниці зі значенням «говорити» і «мовчати» в мові художніх творів Є. П. Гуцала / А. М. Поповський // Лінгвістика. – 2009. – № 3 (18). – С. 77–84. – Бібліогр.: с.84.

6. Русанівський В. М. Мова химерного роману / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 2006. – № 4. – С.3–21. – Бібліогр.: с.21.

7. Семенюк О. Д. Лукава слава Хоми Прищепи / О. Д. Семенюк // Культура слова. – К., 1992. – Вип. 42. – С. 49–54. – Бібліогр.: с. 54.

Умовні скорочення

1. П.ч.: Є. Гуцало. Позичений чоловік // Євген Гуцало. Твори в п'яти томах. К.: Дніпро, 1997. – Т. 3. – С. 147–460.
2. П.ж.ф.: Є. Гуцало. Приватне життя феномена // Євген Гуцало. Твори в п'яти томах. К.: Дніпро, 1997. – Т. 4. – С. 5–394.

УДК 811.161.2'366

СТВОРЕННЯ, СПРИЙНЯТТЯ І ТЛУМАЧЕННЯ ЛЕКСЕМ ІЗ ПОВТОРЮВАЛЬНОЮ СЕМАНТИКОЮ

І. Р. Домрачева

Для повнозначного та адекватного сприйняття інформації комунікантам необхідно вміти створювати відповідні тексти, оскільки це уможливорює засвоєння певних знань, вироблення різних моделей зворотнього комунікативного процесу. Такі складники, як створення, сприйняття, а відтак і тлумачення інформації, є украй важливими для недевіативної мовленнєвої дії, що у свою чергу призводить до виконання загальної (постмовленнєвої) інтенції адресанта щодо адресата і навпаки.

У наш час потребує додаткового інтерпретування мовлення, яке містить повторювану семантику, оскільки за таких умов адресантові важливо здійснити низку комунікативних маніпуляцій задля точнішого викладу свого мовного задуму (мікроінтенції), що ймовірно полегшить або ускладнить розуміння інформації адресатом. Повторюваність таких лексем може міститися як у самому значенні слова, так і в похідних варіаціях (об'єкти, місце, час та ін.). До таких одиниць ми залучаємо вербаливи із сукупним (повторюваним у певному сенсі) значенням.

Значна частина вказаних дієслів утворена за допомогою префіксів, які, крім значення сукупності, додають нерідко похідним словам різних семантичних відтінків. Це – однопрефіксні та багатопрефіксні дієслова, презентовані у таких моделях: 1) $V_1 + \text{по-}$. *Наприклад:* Префіксальний елемент **по-** репрезентує також і означену множинність у дієсловах *потроювати, подвоювати, почетвертувати* (з постфіксом **-ся** і без нього), позначаючи в одних випадках збільшення шляхом об'єднання, в інших (останньому) – збільшення шляхом роз'єднання; 2) $V_1 + \text{пере-}$: Префікс **пере-** належить до продуктивних словотворчих засобів сукупності, утворюючи назви дій, процесів, що характеризуються різною семантикою. Беремо лексеми, які характеризуються повторюваністю «заново», «по-іншому». Префікс **пере-** є центром, основним виразником мікрополя кількісного вияву дії дієслівного поля кількості [Безпояско, Городенська, 1987,